

"לדורות"

סיפוריהם של ניצולי השואה החיים בישראל שאלון לרישום קורות ניצולת השואה

איסוף סיפוריהם של ניצולי השואה הוא אחד המרכיבים החשובים ביותר בשימור הזיכרון ובהנחלתו לדורות הבאים. לכן, המידע על קורותיהם של הניצולים חיוני מאוד לחוקרים ולבני הדורות הבאים. בעזרת מידע זה אפשר יהיה להכיר את הסיפורים הפרטיים המרכיבים את התמונה הרחבה של תקופת השואה. לסיפור האישי שלכם יש חשיבות לאומית, מחקרית

וחינוכית. אוסף הסיפורים יעלה לאתר אינטרנט מיוחד שכתובתו www.ledorot.gov.il

אנו מודים לך מראש על הנכונות לשיתוף הפעולה.

שם משפחה ושם פרטי כיום

שם משפחה: אידל	שם פרטי: שלמה

פרטים אישיים לפני השואה ובתקופתה

יש לרשום שמות ומקומות באותיות בדפוס (גם בלועזית) במקומות המסומנים

שם משפחה לפני המלחמה או בתקופתה: אידל	בלועזית ldel	שם נעורים:
שם פרטי לפני המלחמה או בתקופתה: שלמה	בלועזית Shlomo	מין: ז / נ תאריך לידה: 15.9.1930
מקום לידה (ישוב, מחוז): יאסי	בלועזית lasi	ארץ לידה: רומניה
שם פרטי של האב: יהודה	שם פרטי ושם נעורים של האם: חנה רוטמן	
שם פרטי של האישה/הבעל (אם היה/תה נשוי/נשואה לפני המלחמה): שם נעורים של האישה:		
מגורים קבוע לפני המלחמה: יאסי	בלועזית lasi	ארץ המגורים: רומניה
השכלה/תואר אקדמי לפני המלחמה: בית ספר יסודי	מקצוע לפני המלחמה:	חבר בארגון או בתנועה:
מקומות מגורים בתקופת המלחמה (ישוב, מחוז, ארץ): יאסי		
האם היית בגטאות? אילו ומתי?		
האם היית במחנות? אילו ומתי?		
מקום השחרור: יאסי	תאריך השחרור: 1945	
האם שהית במחנה עקורים? שם המחנה?		לאן עברת/חזרת לאחר השחרור (ציין מקום)?
מקומות/מחנות בדרך לארץ: קפריסין	שנת עליה: 1947	שם האנייה (אם עלה בדרך הים):

אנא ספרי/י על קורותיך לפני המלחמה

(ציוני דרך: משפחה, סביבה, ילדות ולימודים, עבודה, חברות בארגון): נא לכתוב בגוף ראשון

נולדתי ברומניה לפני שבעים ושמונה שנים לאמי חנה ולאבי יהודה אידל. בהיותי בן שנתיים נולדה אחותי ברכה וכעבור עוד שלוש שנים נולד אחי רפאל. גרנו בעיר יאסי. ההורים סיפרו לי שהייתי בכיין גדול. כאשר נולדו האחים שלי הטילו עלי לטפל בהם - ואני מה יכולתי לעשות? אחותי היתה שובבה מאוד, מדי פעם היא הייתה נעלמת לי ואני הייתי חייב למצוא אותה אחרת או ווי מה שהיו עושים לי: "אתה לא אחראי ואי אפשר לסמוך עליך" לפעמים זה היה מסתיים גם בשתי סטירות לחי. אבי היה חייט עצמאי והעסיק גם פועלים ולפעמים גם אמא היתה עוזרת לו. אבי היה טיפוס דומיננטי וכולנו פחדנו מפניו. היינו מסתתרים מאחורי אמא והוא היה צועק: "זוזי הצידה! אני מוכרח ללמד אותם שכל" לאבא היה סרגל חייטים גדול של מטר אחד והוא שבר עלי לא מעט סרגלים כאלה. אני עד היום זוכר את זה. אמי לעומתו היתה נשמה טובה. מאוד אהבתי אותה. לאבי הייתה גיבנת בצד הימני של הגב אבל לנו זה לא הפריע. גרנו ברחוב מרכזי בעיר, מימינו היתה קונדיטוריה ומשמאלנו חנות לכובעי נשים. ממולנו היה התיאטרון הלאומי ואני זוכר שביקרתי בתיאטרון וראיתי את ההצגה "החתול במגפיים". הדירה שלנו היה בת שני חדרים, חדר אחד היה בית המלאכה שאבא היה עובד בו והחדר השני היה חדר השינה בו ישנו כולנו, ההורים ושלושת הילדים. זה חייב אותנו להיות מוכנים תמיד לפני שהפועלים באים שלא להימצא יותר בסביבה. בחצר היה המטבח וחדר הרחצה והשולחן בחדר האוכל שימש אותנו גם כמקום להכנת השיעורים. למדתי בבית ספר עממי שבו למדו גם תלמידים רומנים. אני זוכר את שמו של המורה שלי מכתה א', פרופסור למברינו. הוא לא היה רק מורה הוא היה גם פדגוג ואני אהבתי אותו מאוד. לבית הספר לאסיפת הורים אמא היתה הולכת. אני רוצה לספר משהו על הסבים שלי מצד אבי ומצד אמי. אני הייתי הנכד הראשון שלהם. לסבא מצד אבא היתה נגריה משלו והוא שימש גם כגבאי בבית כנסת של הנגרים. כך היה נהוג: בית כנסת של הנגרים, או של החייטים, או של הסנדלרים. כולם שם הכירו את כולם. אבי לא היה אדם דתי אבל רצה שאני אדע שאנחנו יהודים ולחגים היה שולח אותי לסבא. למשל בסוכות היינו משחקים באגוזי מלך שהיינו צריכים לקלוע לתוך החורו בפסח הייתי שואל את הקושיות ואוכל רק מצות. בשמחת תורה הייתי משתתף בהקפות ונתנו לי ספר תורה כמו לכולם. סבתי היתה גם היא דתיה והיא הכינה את השולחן לפסח עם כל מה שצריך, הכינה את המיטה לסבא והוא היה מסב לשולחן-ככתוב "כולנו מסובין". סבא מצד אמי גם היה דתי אבל הוא היה מתפלל בבית. הוא עבד כשומר לילה בבית חרושת לטקסטיל והיה צריך להחתים שעון שמירה כל חצי שעה. היו מפוזרים בשטח מספר שעונים כאלה והוא היה חייב לעבור את כולם, לא משנה אם זה היה שבת או חג -זאת היתה עבודתו. סבא היה ג'ינג'י עם זקן משולש קטן. סבתא מצד אימי היתה אילמת וחירשת, אבל היא ידעה את כל עבודות הבית והתמצאה בזמנים ובימים. רק אימי ידעה לדבר איתה בשפת הסימנים. אנחנו הילדים היינו מבקרים אותם ביחד עם אמא מדי פעם. בעיר שלנו היה נהר גדול שחצה את העיר, נהר בחלוי. ההורים של אמא גרו בצדו השני של הנהר במפעל הטקסטיל איפה שסבא היה עובד. ב-1937 סיימתי את כתי א' בהצטיינות וקיבלתי גם כתר מפרחים. כך היה גם בכתי ב'. בכיתה ג' חלו שינויים משמעותיים, החלו רדיפות נגד היהודים אך אני לא הייתי מודע לכל מה שקורה והלכתי לבית הספר כרגיל. עד שיום אחד התנפלו עלינו והחלו להכות אותנו. לא הבנתי מה פשר הדבר ורצנו למזכירות לשאול מה קורה כאן ושם אמרו לנו: "התלמידים היהודים לא יכולים להמשיך ללמוד בבית ספרנו לצערנו, קחו התיקים ורוצו הביתה". האנטישמים הגיעו לשלטון והפשיסטים כבשו את המדינה. עד אז חיינו התנהלו על מי מנוחות ומאז שהחלו הרדיפות חיינו השתנו.

נא ספרי/י על קורותיך בזמן המלחמה

(ציוני דרך: מעצר וגירוש, גטאות, מחנות וצעדות מוות, במסתור או בזהות בדויה ושם בדוי, פעילות ותפקידים ביונדראט/תנועות נוער/מחתרת/פרטיזנים, השתתפות בבריחה/התנגדות/לחימה, האם אדם/ארגון יהודי/לא יהודי סייע באופן משמעותי להצלתך; בריחה/הגירה בכפייה, פינוי/אוווקאציה למרכז ברית המועצות):

כשהייתי בן תשע החלה המלחמה. אבי העביר אותי לבית הספר היהודי בעיר ושם למדתי עד ליום הראשון האיום, 29 ליוני 1941, כאשר אספו את כל היהודים בעיר ושלחו אותם ברכבות אטומות וביניהם גם את אבי. זה היה הפוגרום הראשון בעיר שאני זוכר. אלפים נרצחו באותו היום הנורא וביניהם גם אבי. אני זוכר שבאו אלינו הביתה דפקו בדלתות וצעקו: "יהודים צאו החוצה אנו יודעים שאתם בבית!" לא היתה לנו ברירה ויצאנו החוצה. מיד תפסו אותנו וגררו אותנו החוצה לרחוב, שם שיירות של יהודים צעדו אל תחנת המשטרה. בתחנה הפרידו בינינו ולקחו את אבא. מאז לא ראינו אותו יותר וגם לא ידענו מה עלה בגורלו. היינו בהרגשה קשה מאד. כולנו בכינו, פתאום הרגשנו שאנחנו לבד בלי אבא. מעולם לא היינו במצב הזה, העולם חרב עלינו. בבית המלאכה נשארו חליפות שאבא החל לייצר. אחדות היו מוכנות, אחרות חצי מוכנות. אמא ידעה למי כל חליפה שייכת והיא ניגשה לכל אחד מהם עם החליפה שלו והם שילמו לה בעין יפה. הלקוחות כולם היו יהודים והם באו לקראתה. אמא התלבטה מה עושים הלאה ולאן הולכים מכאן, בסוף החליטה לקחת אותנו אל ההורים שלה. היא אמרה לנו שנצטרך ללכת אל הסבא אברהם וסבתא פרלה ולגור שם. אנחנו לא ידענו אם אבא חי או מת כי היינו בבית ואף אחד לא סיפר לנו כלום עד שיום אחד הגיע אלינו אחד העובדים שלנו וסיפר לאמא שהוא קבר את אבא. מתוך רכבות המוות הורידו אותם אל קבר אחים בעיירה פודול אילואיה. אז התחלנו מחדש לבכות ואמא אמרה: "ילדים אין מה לעשות אנחנו הולכים לגור עם סבא וסבתא". לסבא וסבתא היו שני חדרים בלבד ואנחנו שישה איש יחד איתם. היינו צריכים להסתדר בשני החדרים הללו. סבתא

הכינה אוכל לכולנו ואמא לקחה אותי לשוק המרכזי והעמידה דוכן בשוק עם מצרכים כמו בושם, סכיני גילוח, משחות וכו'. אני הייתי יחד איתה בכדי שאף אחד לא יטפל אליה והיינו מוכרים מה שאפשר ומשתמשים ברווחים לקיומנו. בשלב מסוים סבא נפטר. בינתיים החזית בין גרמניה לרוסיה התקרבה אל עירנו והחלו הפצצות על העיר. בית החרושת לטקסטיל בו גרנו העביר את המכונות לעיר אחרת היות והרוסים התקרבו לעירנו. הרוסים היו מצידו הימני של הנהר ואנחנו היינו בצידו השמאלי של הנהר. הגרמנים היו יחד איתנו באותו בונקר. הפגזים של הקטישה נפלו מסביב, הגרמנים פוצצו את שטח המפעל ואת הגשרים על הנהר על מנת שהרוסים לא יוכלו לעבור אותו אבל זה לא עזר כי הרוסים פרצו לתוך החצר של המפעל והחלו לירות על הגרמנים שהחלו לברוח. אנחנו ישבנו בתוך הבונקר ורעדנו מפחד, לא ידענו בדיוק מה קורה בחוץ עד שלתוך הבונקר נכנסו משני צדדיו חיילים רוסים עם מכונות ירייה. אז אמי צעקה אליהם ברוסית: "אל תירו אנו יהודים!" הרוסים ציוו עלינו לצאת החוצה ואמרו לנו שהגרמנים לעולם לא יחזרו ושלא נפחד יותר. אמי אמרה להם שאין לנו מה לאכול והם הביאו לנו נקניק שלם ולחם צבאי של חמשה קילוגרם וגם בקבוק וודקה. אכלנו ביחד איתם. הרוסים התמקמו בשטח המפעל מפני שהיה בו מקום לישון, השטח היה גדול וזה ענה על הדרישות שלהם. בשבילנו החלה תקופה חדשה. אמא זכרה כמה מילים ברוסית כי אביה היה מרוסיה וברח לרומניה בזמן המהפכה ברוסיה. בהתחלה היה מדבר עם הילדים שלו ברוסית ולכן היא זכרה כמה מילים - אבל אנחנו הילדים לא. עם הזמן למדנו גם אנחנו כמה מילים. בין החיילים היו גם לא מעט יהודים והם עזרו לנו להבין מה החיילים רוצים - למשל, לקנות להם עטים למכתבים ומעטפות לכתוב הביתה, או פירות, או נקניק וכו' ואני הייתי קונה עבורם ומוכר להם. כל דבר מכרתי ברובל וכך אספנו הרבה כסף. הם היו מאד טובים אלינו, היו מתאספים במעגל ושרים שירים רוסים והיו רוקדים ריקודים שלהם והיה שמח. כל זה בזמן שהמלחמה התרחקה מאתנו. אחרי התקופה שעברנו סוף סוף אפשר היה להוציא חיוך. בינתיים נודע לנו שהגיעו שליחים מפלשתינה והקימו תנועות נוער בעיר שלנו. מישהו אמר לנו שיש קן של השומר הצעיר ברחוב מסוים והציע לנו ללכת ולהתרשם ואני הלכתי והתרשמתי מאוד. סיפרתי לאמא ואמרתי לה שאני רוצה ללכת לשם ואם היא רוצה לראות מה זה שתבוא איתי ותתרשם גם היא. הלכה והתרשמה לטובה ואפשרה לי ללכת לקן. זה היה ממש נפלא. בהתחלה למדנו לרקוד הורה, בנים ובנות, לשיר שירים עבריים וגם שמענו סיפורים על א"י שנועדו להגיע אליה. התלהבנו מאד מהרעיון הזה ובאתי הביתה וסיפרתי לאמא: "נוסעים לפלשתינה". אמי אמרה: "חכה, עוד לא נוסעים, המלחמה עוד לא נגמרה". אני המשכתי בינתיים ללכת לתנועת הנוער כל זמן שהתאפשר לי ובמקביל לסחור עם החיילים הרוסים והצטבר לנו סכום של 100,00 לירות רומניות בה קנינו דירה יותר מרווחת בצידו השני של הנהר. קנינו גם רהיטים ולאמא מכונת תפירה. היא קיבלה הזמנות לתיקונים, למשל להחליף צווארונים לחולצות, לקצר, להרחיב - כל מיני תיקונים וכך התפרנסנו בכבוד.

אנא ספרי/י על קורותיך מתום המלחמה ועד עלייתך לארץ

(ציוני דרך: השחרור וחזרה הביתה, חיים אחרי המלחמה, בריחה, העפלה/ עליה):

המלחמה הסתיימה בשנת 1945 ואני כבר בן 15 וממשיך ללכת לתנועת הנוער. היהודים החלו להתארגן לנסוע לפלשתינה וכולם דיברו על זה. גם בקן של השומר הצעיר כבר התארגנה קבוצה ראשונה של צעירים לעלות לארץ. אני לא הייתי ביניהם והצטערתי מאוד. התחלתי לדרוש שיצרפו גם אותי אבל זה לא עזר לי, הבטיחו לי שבמשלוח הבא אני אהיה ברשימה. נתנו לי הנחיות איך להתארגן, אמרו לי שזה לא פשוט ושצריך לעבור את הגבול בלילה באופן בלתי חוקי, שיש ללכת רגלית מרחק לא קטן, אולי אקבל שם אחר ואצטרך לזכור אותו ויתכן ויהיו מספר ניסיונות לעבור את הגבול. אני התחלתי להתארגן, אמרתי שאני מוכן לכל זה ושהם יכולים לסמוך עלי, הכנתי תרמיל ובו מספר דברים אשר אני אמור לקחת איתי בשעת השין. השמחה שלי לא ידעה גבול. בתחילת דצמבר 1945 קיבלתי הנחיות לקראת יציאה לעבר משאיות שאמורות לעבור לכיוון גבול יוגוסלביה. לפני צאתי למסע נפרדתי מאמא ומאחי. אמא ציידה אותי בסנדוויצ'ים ופירות לדרך. בלילה אני וחבריי מהשומר הצעיר התארגנו ועלינו למשאית המיועדת שתסיע אותנו למקום שלפני הגבול. עברנו את הגבול בשקט מוחלט.

נא ספרי/י על חיך בארץ

(ציוני דרך: לימודים/ תעסוקה, שירות צבאי, פעילות ציבורית או תרבותית, משפחה/ דורות המשך וכו'):

כשהגענו לארץ האנגלים עוד היו בארץ. היינו בקיבוץ ולמדנו קרב פנים מול פנים, נשבענו אמונים להגנה ובמקביל עבדנו, שמרנו בלילות מעל מגדל המים וגם למדנו אחר הצהריים. אהבתי את חיי הקיבוץ. פעם בשבוע היינו מקבלים בגדי עבודה ובגדי שבת מהקומונה. בימי שישי בערב הינו עושים עונג שבת ורוקדים הורה וקרקוביאק ושרים שירים שלמדנו זה מכבר. כמוכן שהיה לנו מדריך צמוד שהיה אתנו כל הזמן. בינתיים אמא ואחי עלו גם הם אך הובלו לקפריסין. בכ"ט בנובמבר הוכרז באו"ם על הקמת מדינת ישראל וביטול המנדט הבריטי. בארץ החלה ההתארגנות של הגנת הישובים לקראת הכרזת הקמת המדינה על ידי הכנסת הזמנית. האנגלים עזבו את הארץ והמלחמה החלה. כל מדינות ערב פלשו לארץ. האנגלים המתינו שנקרא להם לחזור. כנופיות מאורגנות פלשו מעירק, סוריה ומהכפרים הערבים. ההגנה, הפלמ"ח והאצ"ל יצאו כנגד כל הכנופיות כדי להגן על הישובים היהודים. האצ"ל כבש את יפו. הערבים ברחו מהעיר והשאירו את כל רכושם. הם ברחו באוניות ובסירות דרך נמל יפו ללבנון, ירדן ומצרים. בארץ החל הגיוס של הצעירים היהודים וכל בחור טוב לנשק נקרא לדגל והתיצב. כולם רצו לקחת חלק במלחמת הקוממיות של ישראל. גם אני התיצבתי במחנה יונה וצירפו אותי לחטיבה 8 של יצחק שדה. לאחר אימונים קצרים הפניתי לגדוד 82 שם שירתתי כל משך המלחמה עד שפירקו את החטיבה, אז שלחו אותי למשטרה הצבאית. בינתיים

אמי, אחיי וסבתא פרלה הגיעו ארצה וקיבלו מהאפוטרופוס דירה של שני חדרים ומטבח שהפך להיות חדר שינה ביפו בשכונת מנשיה. באתי לעזור להם להסתדר. אימי אימצה בקפריסין 2 בחורים צעירים מפולין שנשארו יתומים ולא נותר איש ממשפחתם - יעקב וברוך, ועלתה איתם ארצה. כך היינו בבית שש נפשות. יעקב וברוך שהצטרפו אלינו ואחותי מצאו עבודה בתל אביב. בת דודתי הדסה שהפליגה ארצה באותה אוניה יחד איתי אבל במסגרת תנועת גורדוניה נשלחה לקיבוץ כפר סולד. כאשר שמעה מהוריה שהגענו ארצה ונמצאים ביפו יצרה קשר איתנו ובקשה להצטרף אלינו. אני לא זוכר אם נפגשתי איתה על האוניה, אבל בקפריסין כן פגשתי אותה ושם סיפרה לי שגם היא הייתה באותה אוניה. עכשיו לאחר שגם היא הצטרפה לגור איתנו וגם אני הייתי בא מהצבא לישון בבית, כבר היינו שמונה איש. זה היה צפוף אבל הסתדרנו. אחותי ברכה התיידדה עם יעקב והיו לזוג שעתיד להינשא. יעקב וברוך עבדו בחמת, ברכה והדסה מצאו עבודה בתל השומר. כולם עבדו ונתנו לאמא את משכורתם. כך זה התנהל עד שברכה ויעקב התחתנו והפכו למשפחה עצמאית והאפוטרופוס הקציב להם דירה לא רחוק מאתנו. ברוך מצא גם הוא ידידה ועזב גם הוא את הדירה. אז נשארו חמישה איש בדירה, אמא, סבתא פרלה, רפי, הדסה ואני. אני הייתי עדיין בשרות סדיר, ובחופשים הייתי יוצא לבלות עם הדסה. כסף לא היה לנו והבילוי שלנו היה לרכב על האופניים עד לחוף הים בתל אביב ולרדת מרחוב הירקון ב"ספיד" לכיוון החוף כמה פעמים עד שהתעייפנו, אז היינו יושבים על הספסל ומספרים אחד לשני על כל מה שעברנו מאז שעזבנו את רומניה עד לאותו תאריך שנפגשנו. בילוי נוסף היה לנסוע למוגרבי ושם בקרבת מקום היתה חנות שקראה לעצמה מלך הפלאפל והיינו מזמינים שתי מנות פלאפל וכוסות גזוז לשנינו. עוד בהיותי חייל בסדיר התחתנתי עם הדסה ואמא הקציבה לנו חדר. שנינו היינו בני עשרים כשהתחתנו ב-22.3.1950. החתונה התקיימה בחצר הבית. ארבעה חיילים החזיקו את החופה ורב צבאי ערך את החופה. השתתפו בחתונה חלק מהמשפחה שלי וכמה חיילים. אחרי הכיבוד הלכו כולם הביתה. הכל היה צנוע ופשוט בלי מוזיקה וריקודים. קיבלתי מהצבא שבוע חופש וניצלתי זאת לעבוד ולהרוויח קצת כסף כדי שנוכל לערוך קצת קניות. כעבור שנה נולד לנו הבן הראשון וקראנו לו יהודה על שם אבי שנרצח על ידי הנאצים. הברית נערכה בבית חולים הדסה בתל אביב. היינו בזמנים קשים וקנינו לתינוק עגלה שתשמש אותו גם כמיטה. בינתיים השתחררתי מהצבא ומצאתי עבודה בתעשייה הצבאית כחרט במתכת. תפקידי היה לקצץ את הקצוות בפגזים ולחרות לאחר מכן את ההברגות. יהודה גדל והתפתח, הוא היה ילד שקט ומתוק. בפורים הלבשנו אותו בתחפושת של צ'ארלי צ'פלין והיינו מאוד גאים בו. יום אחד הבחנו שיהודה לא מסוגל לעמוד על הרגלים והזמנו רופא לביקור בית שיבדוק אותו. באותה תקופה בארץ הייתה מגיפה של שיתוק ילדים -פוליו, חששנו מאוד ובקשנו מהרופא שישלח אותנו לבית-חולים לבדיקה. בבית חולים אמרו לנו שהוא אכן סובל משיתוק ילדים ושעליהם לאשפזו ולתת לו זריקות בעמוד השדרה ואם יהיה לו מזל, הוא ייצא מזה. קשה לתאר מה עבר עלינו באותם הימים וכמה שבכינו מרוב צער. הדסה היתה נשארת איתנו ואני הייתי מחליף אותה אחרי העבודה לכמה שעות שתוכל להתרחץ, להחליף בגדים ולנוח קצת. ככה זה נמשך שבוע ימים ואז הודיעו לנו שיש לנו מזל שהבאנו אותו לבית החולים בזמן ושהטיפול שקיבל עזר לו והם חושבים שיצא מזה. לא היו מאושרים מאתנו כששמענו את הבשורה. הילד נשאר עוד כמה ימים לביקורת ולאחר מכן הבאנו אותו הביתה. כל זה קרה בשנת 1952, יהודה היה אז בן שנה וחצי והדסה היתה בהיריון עם הילד השני. בינתיים גם ההורים של הדסה, ינקו ופאולינה, הגיעו ארצה ולאחר שהייה קצרה במעברה קיבלו גם הם דירה מהאפוטרופוס בקרבתנו. ינקו, אבא של הדסה, היה סנדלר במקצועו והוא מצא פרנסה בתיקונים. באותם הימים כולם עשו תיקונים כי כסף לא היה לקנות נעליים חדשות. אימא של הדסה היתה אם חורגת והתנהגותה להדסה היתה מאוד קשה. הדסה סבלה ממנה מאוד. להדסה יש גם שני אחים אברהם ומשה. אברהם סבל גם הוא מהאם החורגת. למשה היא היתה אם והפגינה כלפיו אהבה אמיתית. הדסה סיפרה לי שהיא ואחיה לא הוזמנו לאכול יחד עם שאר המשפחה. הם תמיד אכלו לבד ולפעמים לא נתנו להם בכלל לאכול. שלא לומר שגם מלבוש ונעל לא קיבלו. זרים דאגו להם מתוך רחמים. אימם של הדסה ואברהם מתה בבית חולים על שולחן הניתוחים כאשר הדסה היתה בת חמש. אביה לא הסתדר לבד גם לעבוד וגם לבשל וגם לגדל ילדים קטנים ואז נאלץ להתחתן. אף אחת לא רצתה אלמן עם שני ילדים. זאת שהוא מצא היתה רווקה זקנה והסכימה להתחתן איתו בתנאים שלה שבאו לידי ביטוי בהתנהגותה כלפי ילדיו. הדסה ואברהם שנאו אותה וכעסו על אביהם שהסכים להקריב אותם בשביל המרשעת הזאת. כאשר הדסה סיפרה לי על מה שהיא עברה בילדותה היתה פורצת בבכי מר. בעיקר סבלו, היא ואחיה, בזמן מלחמת עולם שנייה כאשר אף אחד לא דאג להם. אברהם, אחיה של הדסה למד ספרות אצל ספר וקיבל אצלו מזון בתמורה לעבודות ניקיון במספרה. הוא גם מצא מקום לינה אצל קרובת-משפחה שריחמה עליו. הדסה זכרה הכול ולא סלחה להוריה על מה שהיא ואחיה סבלו. כאשר הוריה הגיעו ארצה היא היתה בדילמה קשה האם להגיד להם מה היא חושבת עליהם או לא. דעתי היתה שהיא לא יכולה להתנקם בזוג הורים מבוגרים גם אם מגיע להם. דעתי הייתה לא לעשות להם מה שהם עשו לה, במיוחד כשהם עולים חדשים עם ילד קטן והם זקוקים לה. הדסה קבלה את דעתי באי שביעות רצון. אחיה שהגיע ארצה נשוי עם אישה ושתתי ילדות, התגורר בהרצליה. גם הוא לא רצה לסלוח להוריו ולא דיבר איתם זמן רב. הוא כעס על הדסה על שהיא הסכימה לשכוח הכול ומתייחסת אליהם כאילו כלום לא היה. לבסוף גם הוא הבין שאין טעם כעת לשמור טינה וצריך להתגבר. ברכה אחותי ילדה בת וקראה לה מלכה. אחי רפי התחתן גם הוא עם שכנה שלנו וקיבל דירה מהאפוטרופוס. ב-13.3.1953 נולד בננו השני וקראנו לו אהרן. גם הוא נולד בבית יולדות בקריה בתל אביב במשקל 5.450 ק"ג. הוא נולד במשקל הכי גדול עד אז והתמונה שלו ושל הדסה התפרסמו בעיתונים וגם בשבועון "לאישה". החיתולים המקובלים היו קטנים עליו ולכן עטפו אותו בסדינים. היו לו גם בעיות בעיכול שהיינו צריכים להתגבר עליהן. ככה זה, כל ילד עם הבעיות שלו. היינו הורים צעירים ונלחצנו. צריך לקחת בחשבון שגם התנאים לא היו קלים. מקרר חשמלי לא היה אז היינו קונים קרח, מכונת כביסה לא היתה והיינו צריכים להרתיח את החיתולים בדוד על הפרימוס כי גם טיטולים אז עוד לא היו. גרנו ביפו 12 שנים. בשנת 1953 פוטרתי מתע"ש והיה קשה מאוד למצוא עבודה.

מישהו אמר שמחפשים מנהל חשבונות ואני אמרתי שאני מנהל חשבונות סוג ג אבל האמת שלא הייתי מנהל חשבונות אז קניתי ספר ללימוד הנהלת חשבונות, סגרתי את עצמי בחדר שלא יפריעו לי, וישבתי מבוקר ועד ערב ולמדתי. כעבור שבוע נגשתי לבחינה והוצאתי תעודה. כעבור זמן מה של חיפושים מראה חשבון אחד לשני מצאתי עבודה. כמנהל חשבונות. לא היה איש מאושר ממני. שם עשיתי את הפרקטיקה הראשונה שלי. למדתי תוך כדי עבודה והעבודה היתה מגוונת. אני מאוהב ביפו. שם התחתנתי וגם אחי ואחותי התחתנו שם. הילדים שלי יהודה ואהרן נולדו שם, הלכו לגן ולבית הספר שם. גרנו שם כל השנים באותו חדר קטן שאמא נתנה לנו לגור. שם שמחנו וגם סבלנו. בכל שישי שבת היינו הולכים לים. את דברי המכולת קנינו אצל סגל. שם הוא ואשתו היו עובדים במכולת. הילדים היו משחקים ברחוב, לא היו בימים ההם גנים ציבוריים והכדורגל היה מסמרטוטים. היינו הולכים לבררכת שחיה גלי-גיל בתל אביב, שם היתה גם מקפצה והיינו מבליים יום שלם. היו ביפו 2 בתי קולנוע- נוגה וצליל והיה גם אולם אלהמברה להצגות תיאטרון, שם ראינו את המחזמר "כנר על הגג" של רודנסקי וגם "גברתי הנאוה" עם שיקה אופיר, רבקה רז ובומבה צור. ביפו היה גם הלונה פארק הראשון גם סמי בורקס היה ביפו, גם מסעדת נלו, והיו בולגרים ומכבי יפו עם מוצי לאון ואוחנה והרב הבולגרי שלא היה מפספס אף משחק של מכבי יפו. והיה שם מקהלת צדיקוב עם ציקו גרציאני, והשעון שהיה מצלצל בחצות. והשטח הגדול עם המסעדות מסביב, הכנסייה היוונית, ובית החולים הצורפתי וכמעט שכחתי את נמל יפו עם הסירות של הדייגים הערבים, וגם דונולו א ודונולו ב שהיו בתי חולים וגם בית יולדות דג'יאני. אני זוכר איך שהדיירים במנשיה היו יוצאים עם הכסאות אל הרחוב והיו מדברים אחד עם השני והיו צוחקים, בעיקר נשים, ומדברים ומספרים ורועשים ושרים, מן פרלמנט שמח כזה- למרות שלא היתה סיבה לכל השמחה הזאת-כי היה צנע, היה עוני, אבל רדיו לא היה לכל אחד, רק ליחידי סגולה, גם פטיפון לא היה, וגם כסף לא היה-ובכל זאת זוכרים את הימים היפים כאשר גרנו ביפו.

במהלך השנים הוצאתי הנהח"ש סוג ד' והמשכתי ללמוד למדופלמים. בינתיים רכשתי נסיון והביטחון העצמי שלי גבר. כבר לא הסתפקתי במשכורת הזעומה ודרשתי משכורת גבוהה יותר. התחלתי לחפש מקום עבודה עם משכורת מכובדת שאוכל לפרנס את המשפחה בכבוד. הדסה היתה בהריון עם הילד השלישי. הדירה שגרנו בה הייתה צפופה ולא ראינו אפשרות בתנאים האלה להביא עוד ילדים. שני הגדולים היו כבר בני 11 ו-9. הדסה מאוד רצתה בת היא רצתה לתת את שם אמה שלמעשה היא לא הכירה אותה, היא נפטרה כשהדסה הייתה בת 5. מצאנו בבת-ים דירה 2.5 חדרים שעלתה 11 אלף לירות. הלכנו לאופוטרופוס ומסרנו את הדירה שגרנו בה וקיבלנו אלף לירות עבור הדירה. סבתא פרלה בינתיים חלתה ואושפזה בבית חולים דונולו ושם אמי הכירה אלמן בשם ברקו והם התחתנו. הם עברו לגור בשכונת שבזי והקימו שם גם בית מלאכה. בבת ים נולד לנו הילד השלישי שוב בן. חשבנו וחשבנו שלא נוכל לקרוא לו בשם אסתר על שם אמה של הדסה, לבסוף קראנו לו אמי (רוצה לומר אימי)..לא רק אנחנו עזבנו את מנשיה, הרבה תושבים עזבו אותה לאחר שנים הרסו את מנשיה. אני הפסקתי לעבוד אצל הרואה חשבון ומצאתי עבודה בחברת אזורים ומטעמה נשלחתי לעבוד בבית גיבור. זה היה בניין רב קומתי הראשון שהחלו לבנות במנשיה. לאחר שנתיים שעבדתי שם במשכורת יפה וגם קיבלתי רכב. עברתי לעבוד בחברת בן עזר שהיו להם פרדסים ובתי אריזה ברחובות ובנתניה כסגן מנהל ראשי וגם שם קבלתי רכב. בנו אמי סבל מברונכיטיס שהפך להיות אסטמטי והיה בטיפול של בתי חולים. יעצו לנו להתרחק מהים ועברנו לרחובות. גרנו שם בערך שנה אבל זה לא עזר ועברנו לגור בגדרה, ברחוב בילו אצל משפחת שכביץ'. אמי גם בגדרה לא הרגיש טוב, ואני כל הזמן הייתי לוקח אותו לבית חולים קפולן למיון. שם היו עושים לו זריקת אמינופילין. יהודה ואהרן מצאו חברה בגדרה ושניהם נהנו בתקופה ששהינו בגדרה. אמרו לנו שננסה בעיר ערד שם האוויר יבש יותר. שכרנו שם דירה לחודש ניסיון. השבועיים הראשונים היו קשים ממש, אך לאחר מכן המחלה נעלמה וחלפה והילד הרגיש מצוין. חשבנו לעבור לגור בעיר ערד אבל הבעיה הייתה שלט היתה שם עבודה. לא הייתה ברירה וחזרתי עם יהודה ואהרן לחולון, והדסה נשארה עם אמי עוד כחודש ימים בערד, לבסוף גם הם חזרו לחולון. בדרך חזרה, אמי קיבל התקף אסטמה הרופאים אמרו שהוא צריך להתרגל למזג האוויר המקומי ובמשך השנים הוא ודאי יתרגל לזה. מכרנו את הדירה בבת-ים שהייתה שכורה וקנינו דירה בחולון. אמי נעזר בתכשירים ובתרופות והמשכנו לגור בחולון עד שהוא סיים את כיתת י"ד והוציא תואר של הנדסאי. יהודה התגייס לצבא לגולני. הוא התחתן עם מנוחה ואהרן גם הוא התחתן עם חנה אבל כעבור שנתיים בערך התגרשו. הם הסכימו ביניהם שאנחנו -הדסה ואני נגדל בתם אוסנת.

רקויאם לאמא

סיימתי את הפרקים המספרים עלי אבל אני מרגיש מחויבות מסוימת לספר בראיה רטרואספקטיבית שלי כיום כמבוגר, על אמא מאז שהנאצים רצחו את אבא. אני רוצה לקוד קידה בפניה על מלחמתה של אישה להגנה על שלושת ילדיה אשר ביום אפל אחד הפכו ליתומים מאבא והיא לאלמנה. קראו לה חנה אבל כולנו גום ילדינו קראנו לה סבתא חנה וכדרך של כל הסבתות בעולם, היא היתה אישה חמה וטובת לב אבל אני רוצה לציין את פעולתה ברגעים הקשים ביותר שהאישה הזו עברה. השוק הראשון שלה היה ביום הפוגרום כשהחלו הרדיפות נגד היהודים והיא לבדה. מה עושים קודם והיא בת 35 שנה ואף פעם לא היתה במצב הזה כי עד אותו יום ארור היא היתה עקרת בית בלבד. עד אז אבא היה ראש המשפחה והוא ניהל את כל הענינים והיא עשתה כל מה שאבא ביקש ממנה, כדרך של הרבה נשים באותם הימים. בכל זאת היא הצליחה במשימתה להגן עלינו להבטיח את כלכלתנו ואת השכלתנו. בערוב ימיה היא חלתה בשבץ מוחי כאשר היא בת 76 שנים. היא עברה תקופה קשה מאד בבתי חולים ולבסוף במוסד סיעודי שם היתה עד שנפטרה בגיל 86. ביום קבורתה אמרתי דברים לציין סבלה הרב שעברה ושלא היה מגיע לה לסבול כי היא היתה לנו אמא וסבתא טובה ואישה טובה וכולם אהבו אותה. זכרה לא ימוש מלבנו.

יד ושם

המשרד לאזרחים ותיקים

ראיון: מוריה מזרחי
רחובות. יולי 2009

עריכה: קרן אלמוג